
Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
VI

İZMİR, 1991

TÜRK HALK HİKÂYELERİNDE SOSYAL TENKİT

Arş.Gör. Nerin KÖSE

Halk edebiyatımızda önemli bir yer işgal eden âşık hikâyeleri, cemiyetteki gelişmeye paralel olarak ortaya çıkmış bir tahkiye türüdür. Destandan romana geçişin ilk basamağı kabul edilen (1) hikâyelerimizin kaynağını epik türe götürebiliriz. Nitekim bazılarının konuları, eski kahramanların etrafında meydana gelmiş efsanelere ve olaylara dayanır. Meselâ Dede Korkut'taki Bamsı Beyrek'in memleketinin -daha sonraki dönemlerde teşekkül eden türlerde bile - hep "Oğuz ili" olduğundan bahsedilir(2). Bazı hikâyelerin kahramanları ise aynen tarihî kahramanlardır: Köroğlu'nun XVI. yüzyıllarda yaşayan bir Celâli olduğu (3), bazı araştırmacılarca kabul edilmiştir. Bir kısım hikâyelerin konuları da ya gerçekten yaşayış (Karacaoğlan, Dadaloğlu v.b.); ya da yaşadığı kabul edilen (Tufar ganlı Abbas, Âşık Garip v.b.) âşıkların hayat hikâyeleridir(4).

İster muhayyel, ister yaşamış olsun, âşıkların hayat hikâyeleri anlatılırken şu hususların anlatıda mutlaka yer alması gerekmektedir:

- a) Hikâyenin kendi yapısı ile ilgili unsurlar,
- b) Çevrenin eğilim ve istekleri,
- c) Hikâye (anlatım) geleneği,
- d) Hikâyecinin şahsî kabiliyeti(5).

Bu unsurdan çevre ile ilgili olan (b) şıkkı içine, sosyal çevrenin ekonomik, kültürel hatta coğrafi özellikleri de aksetmektedir. Dolayısıyla toplumdaki aksaklıklar, ferdî şikâyetler, tatmin edilmemiş arzular, gelenek ve görenekler v.b. bazan açıkça, bazan da sanatkârâne tarzda hikâyeye sokulurlar. Bir başka ifadeyle hikâye kahramanlarının sözleri veya tavırları, o cemiyetteki çeşitli kurumların iyi işleyip işlemediğini gösterecektir. Kısacası teşekkül tarihi olarak kabul edilen 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başlarından itibaren temelde aşka dayanmakla birlikte, Türk hayatının farklı yönlerini ve olaylarını aksettiren (6) halk hikâyelerimizin toplumdaki çeşitli müesseseleri (evlilik, aile,

arkadaşlık, soygun v.b.) ve sosyal sınıfları (zengin fakir v.b.) tenkit etmesinden daha tabî birşey olamaz. Üzerinde çalıştığımız hikâyelerde tenkitler üç şekilde yapılmaktadır:

- Sözlü olarak
- Davranış yoluyla,
- Oylardan çıkarılan ve tenkîdi bir özellik taşıyan sonuçlar vasıtasıyla.

Bu tasnifte ilk sırayı alan ve ekseriyeti teşkil eden sözlü tenkit unsurlarını, dört ana grupta mütalâa edebiliriz:

I- EVLENME VE EVLİLİK MÜESSESESİ İLE İLGİLİ TENKİTLER:

a) Evlenecek gençlerde aranan özellikler:

- Evlenecek gençler, farklı kesimlerden (sosyal, kültürel, ekonomik) olmamalıdır.
- Çevreye yeni gelmiş, yeteri kadar bilinmeyen erkeğe kız verilmez.
- Başkasında gönlü olan kızla (veya erkekle) evlenilmez.
- Düzenli hayatı olmayana kız verilmez.
- Evlilikte sevgi kadar, erkeğin şerefi de önemlidir.

b) Evlilik müessesesi ile ilgili olanlar:

- Evlenme için ailenin izni gereklidir,
- Evlenecek gençlere de söz hakkı tanınmalıdır.

II- AİLE HAYATI VE AİLE TERBİYESİ İLE İLGİLİ TENKİTLER:

a) Aile fertlerinin birbirleriyle olan ilişkileri:

- Hangi sebeple olursa olsun ana baba -özellikle yaşlıklarında- terkedilmemelidir.
- Kötülük görülse bile ana-babaya saygısızlık yapılmaz; onun servetine veya mevkiine göz dikilmez.
- Aile fertlerinden birinin aldığı karardan diğerlerinin de haberi olması gerekir.

b) Ailenin, başkalarıyla olan ilişkileri:

- Başkasının kadınına ya da kızına, kötü gözle bakılmaz.
- Erkeği olmayan eve misafir alınmaz.

III- SOSYAL DAVRANIŞ KURALLARI:

- İyilik görülen yere kötülük yapılmaz.
- Verilen sözden dönülmez.
- Vefası olmayan kişilerin sonu, yalnızlıktır.
- Arkadaşlık çok değerli ve kutsaldır.
- Kimseyi küçük görmemelidir.

IV- DÖNEMİN SOSYAL VE SİYASİ AKSAKLIKLARI İLE İLGİLİ TENKİTLER :

- Haraç ve Soygun.

Çeşitli gruplar altında toplamaya çalıştığımız tenkit unsurlarının ekseriyetini, evlilik müessesesiyle ilgili olanlar teşkil eder. Bunun sebebi, hikâyelerimizin esas temasının türe adını veren "aşk" olmasının; verilen mücadelelerin, yapılan fedakârlıkların hep sevgililerin kavuşması için yapılmasının yanısıra, Türkler'in eskiden beri aileye, dolayısıyla evliliğe önem vermelerinde; toplumun bu en küçük parçasını kutsal olarak kabul etmelerinde aramak lâzımdır.

I- EVLENME VE EVLİLİK MÜESSESESE İLE İLGİLİ TENKİTLER:

- a) Evlenecek gençlerde aranan özellikler:

Bu gruptaki tenkitlerde ilk sırayı, evlenecek gençlerde aranan özellikler alır. Meselâ babası, daha doğmadan Aslı'yı Kerem'le sözlediği halde "onun müslüman, kızının ise hristiyan olup, farklı dinleri temsil etmelerinden dolayı mutlu olamayacaklarını" savunur (7, s:10). Kahdehar padişahının oğlu Şah İsmail'le bir yörük beyinin kızı birbirlerini severler. Her iki gencin babaları bu işe razı olup söz kestikleri halde kızın annesi: "Nasıl olur? At üstünde doğan, at üstünde ölen; beşiği de, mezarı da at olan göçebe kızları altın kafese girer mi?" diyerek obasını -kocasını bile beklemeden- göçe zorlar (8, s:18). Dadaloğlu'nun obalarından bir kıza sevdalandığını gören Avşarlı bir kadın, ona: "Paran pulun yok ki onu ağamdan alasin. Kır atından, sazından başka ne mülkün var?" (9, s:6) diyerek "ağanın, malı mülkü olmayana kız vermeyeceğini" belirtir. Tarsus'ta yanında kaldığı kadın, bir görüşte âşık olduğu Durak Bey'in kızı için Karacaoğlan'a: "Oğul, sen deli mi oldun? Hiç o konaktan bize kız verirler mi? Arpacı kumrusu gibi kendini darı ambarında görme; sonra yazık olur" (10, s:40)

sözleriyle, "bu işin sonunun gelmeyeceğini" anlatmak ister. Subaşı Demir kızı Zeycan'ı, Asuman'a vermekten vazgeçmesinin iyi birşey olmadığını hatırlatan Kaleli Bey'e hitaben: "Çocuklarımızı birbirleriyle evlendirmeye and içtiğimiz doğru. Ancak şimdi fakirleşti. Benim de malım mülküm arttı. Aramızda büyük bir fark açıldı. Fakirliğine bakmadan kızımı, oğluna istiyor". (11, s: 41) şeklinde söylediği sözler de aynı mahiyettedir.

Dikkat edilecek olursa varilen örneklerde evlenecek gençlerin dini, sosyal ve ekonomik farklılıkları üzerinde durulmuştur. Bu husus günümüzde de geçerli olup "davul bile dengi, dengine" şeklinde ifade edilmekte; hikâyelerde de olduğu gibi "farklı çevrelerden ve seviyelerden gelen kişilerin uyuşmalarındaki zorluk düşünülerek söylenmektedir.

"Evlenecek gençlerin farklı sınıf ve çevrelerden olmaları"yla ilgili bu düşüncenin temelini, eski Türkler'in hayatında gördüğümüz "ulu yasa" da aramak gerekir. Bu yasaya göre bir katın küfvü (dengi) olmayan bir erkekle evlenemezdi (11,s: 295).

"Muhite yeni gelen ve henüz yeteri kadar tanınmayan birinin evlenmeye kalkmasının yerinde olmayacağı" "yolundaki tenkitler, ikinci sırayı alır: Garip, evinde kısa bir süredir kaldıkları Hoca Sinandan kızı Şahsenem'i istemesini" "söyleyince annesi" "bu eve yeni geldiklerini, ev sahibinin güvenini kazandıktan, iyice tanındıktan sonra bu işe girişebileceğini" (14, s : 34) söyler. Aynı düşüncüyü Köroğlu'nda da görüyoruz: Arkadaşları kılığını kıyafetini, bakışını, duruşunu beğenmedikleri Köroğlu'nun "Allah'ın emri, peygamberin kavliyle kızını istediğini, ancak ne olduğu belirsiz birine kız teslim edemeyeceğini, bunun için bir hile düşünmeye başladığını" söyleyen yörük beyine arkadaşları: "-Şu herifi atlatmaya bak. Durup dururken kızın başını yakma" (13, s:7) derler.

Hikâyelerde, evlenecek gençlerden birinin "başkasına gönül bağının olması, evliliğin sağlıklı olamayacağı" üzerine de tenkit vardır. Nitekim Garib'in istediği yedi yıllık süre bitip dönmemesi üzerine Şahvelet, bir görüşte âşık olduğu Şahsenem'i ister ve düğünleri kurulur. Tam bu sırada çıkagelen Garip'le Senem'in birbirlerine olan sevgilerini görünce fikrini değiştirir ve: "-Başkasında gözü olan kızla evlenilmez" diyerek bu işten vazgeçer (12, s: 295).

Bir başka tenkit "düzenli bir hayatı olmayana kız verilmeyeceği" üzerinedir. Meselâ kızına gönül veren ve onu

kendisinden isteyen Koroğlu'na: "-Evlâdım, sen dağlarda gezen, kellesini koltuğuna almış bir yiğitsin; bir kadınla evlenmen doğru olmaz. Cenk için bir yere gidecek olsan kızı neleyeceksin, kime bırakacaksın?" (13, s: 8-9) diyen yörük beyi, bu düşünceyi ifade etmiştir.

Evlenecek gençlerle ilgili tenkitlerin sonuncusu "evlilikte sevgi kadar şerefın, saygın olmanın da önemli olduğu" dur: Garib'in, babasının istediği başlık parasını kazanabilmek için gurbete çalışmaya gideceğini duyan Şah Senem'in "başlık parasını kendisinin tedarik edebileceğini" söylemesine karşılık Garip:" -Olamaz böyle birşey, bunu kabul edemem. Çünkü böyle birşey ileride kakınc olabilir. Zira dünyanın ucu uzun, insanın dili de uzun ve acıdır. Dönüp gelebilirim eğer, daha mesut oluruz. Benim de bütün eşe dosta karşı alnım açık olur (14, s: 43) diye cevap verir. Dikkat edilecek olursa şeref ve haysiyet meselesi, evlilikte sevgi kadar, hatta sevgiden de üstün tutulmaktadır.

b) Evlilik müessesesi ile ilgili tenkitler:

Üzerinde çalıştığımız hikâyelerde bu konuyla ilgili birtek tenkite rastlanmıştır:

- Bunlardan biri "gençlerin evlenmesinde ailenin söz sahibi olması"yla ilgilidir. Meselâ Karakız, Karacaoğlan'dan başkasını istemediğini anasına, babasına söylemek için epeyce düşünür. Zira onların rızası olmadan, gönül verdiği erkekle evlenmesi söz konusu değildir. Bu sebeple "Karacaoğlan'ı sevdiğini" söyler. Ancak öyle sert cevap verilir ki, susmak zorunda kalır. Kızın sararıp solması, zayıflaması bile onları bu karardan caydıramaz (10, s: 47-48). Güllüşah da, bir an evvel evlenmeyi düşündüğü sevgili İhsânî'ye:

Köşkünü beğendim daha görmeden,

Gelin olup, içersine girmeden,

Ebeveynim beni sana vermeden,

Evet söyleyemem, olmas İhsanî (15, s: 72) diyerek "babasıyla anasının rızası olması gerektiğini" belirtir.

-Ancak günümüzde de olduğu gibi aile büyüklerinin izninin olmayışı her zaman aşkın küllenmesine veya evliliğin gerçekleşmeyeşine sebep teşkil etmez. Nitekim halk hikâyelerimizin ekseriyetindeki maceralar "Sevgiliye kavuşmak, onu elde etmek için"

ortaya çıkar: "Sevgili ile birlikte kaçma", "üzüntüden ölme veya hasta olma", "başkasıyla evlendirilse bile, gene eski sevgiliye dönme" gibi... Bütün bu durumların, "evlenecek gençlere söz hakkı tanınması gerektiği" düşüncesini doğurur. Nitekim Şahvelet'in, kızkardeşiyle evlenmek isteğine karşılık Garip "bunun uygun bir iş olduğunu. ancak annesinden başka bacısının da rızasını alacağını" (14, s: 104) söyler. Evlenecek gençlerin rızasının alınması, bazı hikâyelerde "kahramanın evleneceği kişiyi kendisinin seçmesi" "şeklinde de karşımıza çıkmaktadır: "Ancak kendisini yenecek olan erkekle evleneceğine ahd eden Arap Üzengi lâkaplı bey kızı, bu yüzden kimliğini yıllarca saklar (8, s: 33).

Diyebiliriz ki, evlilik müessesesinin kuruluşunda gençlerde aranan vasıflarda olsun, ebebeynlerin yeri ve öneminde olsun eski Türkler'deki âdetlerin izlerine rastlanmakla beraber bu tenkitler daha çok gerçek hayattakine benzer şekilde karşımıza çıkmaktadır.

II- AİLE HAYATI VE AİLE TERBİYESİ İLE İLGİLİ TENKİTLER:

Bu bölümdeki tenkitlere aile bireylerinin "birbirleriyle" ve "başkalarıyla" olan ilişkilerini söz konusu edenler olmak üzere iki grupta inceleyebiliriz:

a) Aile fertlerinin birbirleriyle olan ilişkileri:

-Aile fertlerinin birbirleriyle olan münasebetlerinde en önemli yeri "ana-babanın yaşlılık çağında, her ne sebeple olursa olsun unutulmaması, terkedilmemesi gerektiği" konusu alır. Bu tür tenkitler, bazen kahramanın kendisi meselâ Seyfil- Mülük- tarafından yapılır. Büyük zorlukları yenerek kavuştuğu ve nihayet evlendiği karısı Bediatü'l-Cemal'le mutlu bir kaç yıl geçirdikten sonra anasını-babasını hatırlar; onların sağ olup olmadıklarını merak ettiğini "Bediatü'l-Cemal'im, hep beraber Mısır'a gidelim. Eğer halâ hayatta iseler onların duasını alalım; ölmüşlerse mezarlarını ziyaret edelim" (16, s: 90-91) şeklinde belirtir. Bazan da kahramanların ebeveynleri bu görevi yüklenirler: Nitekim Karacaoğlan görüp sevdiği Zeynep'in kendisine karşılık vermemesi üzerine, köyünü terketmeye karar verir. Ancak, dünyada oğlundan başka kimsesi olmayan annesi" "-Oğul, son çağımda bırakma beni" (10,s:7) diye seslenir. Aslı'yı kendisinden kaçıran keşisin arkasından gitmek isteyen Kerem'e "onun yerinin ailesinin yanı olduğunu; ana babasını, görevlerini bırakıp bir kızın - babaya göre eksik etek, anneye göre çakır diken - peşinden

gidilmeyeceğini" (7, s: 37-38) söyleyen annesi ile babasının ihtarı da bu yoldadır. Yine rüyasında üç dervişin verdiği badeyi içen ve yüzünü gösterdikleri Abbas Han'ın kızı Gülperi'ye âşık olan Sümmani, onların "gözünü kırpmadan bakması" tenbihine-güzelliği gözünü kamaştırdığından- uyamaz ve onun yerini öğrenemez. Sevgilisinin aşkına dayanamayacak hale gelen Sümmani, onu aramak üzere memleketine terketmeye karar verince (17, s: 6-16) babası :- Oğul! Seni kurttan, kuştan sakladım; canımı, herşeyimi senin yoluna koydum Şimdi beni bırakıp nereye gidersin? der ve alıkoymak ister (17, s:17).

Bu konuda şunu belirtmek isteriz ki, Salur Kazan'ın (18, s: 60) ve Dede Korkut dilinden ozanın da söylediği (18, s : 16) gibi "oğul babanın adını yürüten, ocağını yakandır". Yani günümüzde - bazı çevrelerde daha fazla olmak üzere - görüldüğü gibi erkek evlât aile için büyük bir güven kaynağıdır. Oysa verilen örneklerde Seyfil-mülük hariç diğer kahramanlar (Kerem, Karacaoğlan ve Sümmani), sevdiklerinin kendilerine yakınlık göstermemesi veya ona kavuşabilmek için evlerini, yurtlarını terketmeye hazırlanan, ana-babasına olan görevlerini unutmuş tipler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu da adı geçen kahramanların yer aldıkları hikâyelerdeki bütün maceraların "aşk" a bağlı olarak ortaya çıkmasıyla izah edilebilir.

- Bu bölümdeki diğer tenkit de, evlâdın aile büyüklerine karşı olan davranışlarıyla ilgilidir: Tahta geçmeyi plânlayan Kara Vezirle kızı, asıl varis Şah İsmail'i gözden düşürmeye çalışırlar. Onun getirdiği üç genç kızı "kendisine saygısızlık yapmakla" suçlayan vezir kızı padişahı "oğlunun tahta geçmek için kendisini öldüreceğine inandırır. Bunu duyan Kara Vezir ise -hiçbirşey bilmiyormuş gibi- "-Vay hain evlât vay; kargayı besle ki gözünü oysun! Demek bir dünya saltanatı için babasının kanına girecek! Böylelerinin boynunu vurdurmak nizam-ı âlem için şarttır... (8, s: 41-42) der. Babasının kendisini öldürtmek isteşinin altında "padişahı öldürüp tahta geçmek isteyen Kara Vezir'in" yattığını öğrenen Şah İsmail : -"Lokman Hoca, ben dersimi senden aldım. Bir baba el sözüne bakarak evlâdına kıymak istese de, evlât evlâtlığını bilip, yine onun yoluna baş koymalıdır". (18, s : 50) diyerek, tahtı kurtarmak için plânlar kurmaya başlar.

Dikkat edilecek olursa aynı hikâyeden alınan bu iki örnekte hem "bir evlâdın-kötülük bile görse-zor durumlarda ailesine (bu

hikâyede babasına) yardım etmesi, büyüklerin kusuruna bakmaması"; hem de "aile büyüklerinin mevkine veya servetine göz dikmemesi gerektiği" üzerinde durulmuştur.

- "Aile fertlerinden birinin aldığı karardan diğerlerinin de haberi olmasının ve aileyi ilgilendiren herşeyin, herkes tarafından bilinmesinin lüzumu" ile ilgili tenkiti, Âşık Garip'te buluyoruz. Nitekim Garib'in Şahsenem'i alabilmesi için babasının istediği kırk kese altını kazanmak üzere anasının, bacısının ve sevgilisinin haberi olmadan gideceği sırada, yoluna çıkan ak sakallı ihtiyarın söylediği : "-Sevdiğine haber ver ki, seni beklesin. Anana bacına haber ver ki seni merak etmesinler ve sevgilini oyalasınlar (14, ş : 38) şeklindeki sözler, bunu ifade etmektedir.

Anlaşılacağı üzere bu bölümdeki tenkitler aile bütünlüğünü koruyucu unsurlar olarak ortaya çıkmakta; bu unsurlardan "sadakat" ve "yardım"ın önemi belirtilmektedir.

b) Aile fertlerinin başkalarıyla olan ilişkileri :

Ailenin, bir yerde de içinde bulunduğu toplumun bu konudaki değer yargılarını aksettiren tenkitlerden bir kısmı "erkeklerin, yakını olmayan kadınlarla olan münasebetlerinde dikkat etmeleri gereken hususlar" üzerinedir. Meselâ Karacaoğlan'ın, karısı Mestnaz'la başbaşa oturduğunu gören Ahmet Paşa: "-Hiyanet edersin ha âşık? Sen Mestnaz'ı baştan çıkarmaya çalışırsın. O, bahçedeki haliniz ne idi? Yalnız oturmak eyi mi?" (10, s : 23) der ve onun öldürülmesini emreder. İhsânî de, sokakta saz çalan, mahzun yüzlü ve oniki yaşlarındaki kızın kim olduğunu sorunca, etrafındakiler, onun bu merakını hoş görmezler ve "bu genç âşığın (kızın) adının bir serseriye (burada daha çok yabancı anlamındadır) ilgilendirmeyeceğini (15, s : 43) söylerler.

Görüldüğü gibi bu örnekler, "farklı cinslerin sosyal hayattaki ilişkilerinde, erkeklerin uymaları gereken kuralları" aksettirmektedir. Bunların yanında "kadınların dikkat etmeleri gereken hususlar" gösteren bölümler de vardır: Beyböyreğ yedi yıllık süre sonunda nişanlısının başkasıyla evleneceğini duyup geri döndüğünde bacısı, onu tanıyamaz ve eve almaktan kaçınır ve annesine sorar. O da: "-Git kız, git. Kimimiz var da misafir olalım?" (2, IV. bölüm, s : 28) diye cevap verir.

Ancak bu durumu "yabancı erkekten kaçma" şeklinde yorumlamaktan ziyade, Türkler'in ilk yurtlarından Anadolu'ya

yerleşene kadar karşılaştıkları farklı kültürlerin tesiri olarak kabul edilmedilir. Zira eskiden Türk kadınları, erkek misafirlerinden utanıp sıkılmadıkları gibi, misafirin yanında kocalarıyla birlikte otururlar; hatta evde yalnızken bile erkek misafiri ağırlardı (11, s : 296-299).

III- SOSYAL DAVRANIŞ KURALLARI:

Bu ad altında inceleyeceğimiz tenkitlerin hemen hepsi kişinin sosyal hayatıyla ilgili olup; onun cemiyeti içindeki davranışlarını düzenler mahiyettedir. Bir başka ifadeyle bu grubu teşkil eden tenkitler insanların çevreyle iyi ilişkiler kurabilmesi için gerekli normları ifade eder. Yani ferdi ve sosyal ahlâk ön plândadır.

- Bu kuralların ekseriyetini "iyilik görülen yere kötülük yapılmayacağı, kem gözle bakılmayacağı ve bu iyiliğin unutulmayacağı" yolundaki tenkitler teşkil eder. Meselâ Hoca Nasir'in oğlu Abbas, Gülgez'i görmek üzere Tufargan'a geldiğinde galavan (bekçi) kimliğini ister ve ne aradığını sorar. Abbas'ın babasının adını duyunca da; "-Men o kişinin duz çöreyin çok yemişem, meni bağışla" diyerek kale kapısını açar (19, s : 357). Ahmet Paşa'nın karısı Mestnaz, Karacaoğlan'a işve ile sokularak "kendisine neden bakmadığını "sorduğunda, ondan : "- Ahmet Paşa'nın bunca iyiliklerini gördüm. İyilik gördüğüm yere kem gözle nasıl bakarım?" (10, s : 16) cevabını alır. Sürmeli Bey de, kendisine fazla ilgi gösteren çiftlik sahibinin kadınına: "... Hanım, ben ağaya ihanet etmem" (20, s : 20) diyerek, "yanında çalıştığı adamın kendisini işe almak suretiyle yaptığı iyiliği unutmuyacağını" ifade etmiş oluyor.

Bu gruptaki tenkitlerde ikinci sırayı "verilen sözden dönülmemesi gerektiği" alır : Kaleli Bey'in Subaşı Demir'e "kızını çiftçinin oğluna vermesi gerektiğini, zira bu konuda Allah huzurunda and içmiş olduğu"na (21, s : 41); Padişah'ın "kızı Zühre'yi vezirinin oğlu Tahir'le evlendireceğini, çünkü daha onlar doğmadan bu konuda yemin ettiği" ne (22, s : 10) dair söyledikleri sözlerde bunu açıkça görebiliyoruz.

Hikâyelerde "vefalı olmayan kişilerin sevdikleri tarafından terkedilip, yapayalnız kalacakları"na da dikkat çekilmiştir. Meselâ yeğeni Arif'ten, "sözlüsü Senem'in onu unutmuş olduğunu" duyan Sürmeli, sevgilisinin konağına giderse de içeri görmez. Ona : "-Bırak atının başını; buralarda eğlenecek değilim" diyerek düşüncesini:

Gayrı kötülerle durup eyleşmem,

Vefasızlar ile asla konuşmam,

Küstüm sana artık daha barışmam

Dola boynuma kolunu kız yaş ile (20. s : 11) şeklinde belirtir.

Bir başka tenkit ise "arkadaşlığın kutsal ve değerli olduğu" yolundadır: Köroğlu'nun kalenin etrafına dikmek istediği çiçek tohumlarıyla fidanları almak üzere Bolu Beyi'nin bahçesine giren Ayvaz ve arkadaşları yakalanırlar. Bey "Köroğlu'nun atını vermeleri" şartıyla onları salıverir. Adamlarının neye karşılık salıverildiğini duyan Köroğlu, Ayvaz'a; "-Arkadaşım için bir değil, bin at fada olsun! " (13, s : 25) diyerek atını yollar.

En güzel ifadesini Yunus'ta:

Bir sinek bir kartalı kaldırıp yere vurdu

Yalan değil gerçektir, ben de gördüm tozunu

mısralarında bulan "kimseyi küçümsememek gerektiği; beklenmedik kişilerin büyük işler başarabileceği" fikrini, "İhsanî ile Güllüşah" ta buluyoruz. Nitekim Tebriz'e gelen İhsanî'yi küçümseyen Âşık Ferhat'ın onunla atışmak istemeyen:

Sen daha körpesin, var git âşıkım,

Yaşını, başını alanlar gelsin.

Benimle çarpışmak isteyen varsa,

Karşıma vadesi dolanlar gelsin

sözlerine İhsanî :

Sen kendi aklınla beni ne sandın?

Dur âşık, el elden üstün demişler.

Kaparım çenenî, kime sorarsan

Sor âşık, el elden üstün demişler (15, s : 20)

diye cevap verir.

Dikkat edilecek olursa bu bölümde kişinin davranışlarıyla beraber, düşünceleri de tenkit edilmiştir. Bunlar onun, toplumdaki ilişkilerinin daha sağlıklı olması için "nasıl düşünmesi ve

davranması gerektiği"ni gösteren ifadelerdir. Ayrıca ferdî ve sosyal ahlâk unsurlarını eşit ve birbirine bağlı olarak ihtiva eden bu tenkitler, "çevresi tarafından sevilen bir insanda bulunması gereken nitelikler" olarak da değerlendirilebilir.

IV- DÖNEMİN SOSYAL VE SİYASİ AKSAKLIKLARI İLE İLGİLİ TENKİTLER :

Bu kadar çok çeşitli konuları beğenilen veya beğenilmeyen yönleriyle bize aksettiren âşık hikâyelerinin, anlatının meydana geldiği, anlatıcının içinde bulunduğu veya başkalarından duyup etkilendiği bazı olayları da içine alacağı; onların aksak yönlerini de belirteceği şüphesizdir. Meselâ Körüçlü, arkadaşları da kendisi gibi birer Celâli olan asilerin hikâyeleridir. O yüzden Celâli isyanlarının hikâyeye aksedeceği; hatta bu olayların hikâyenin temelini teşkil edeceği şüphesizdir (1, s : 239). Dolayısıyla, reel hayatın ön plânda olduğu halk hikâyelerimizin Türk hayatını çeşitli dönemlerdeki siyasi ve sosyal aksaklıklarını da vermesinden daha tabii birşey olamaz.

İncelediğimiz hikâyelerden bazılarında bu türden tenkitlere rastladık : Haraç ve Soygun.

- Hikâyeye göre, birgün eşkıyalığa çıkan Körüçlü, oradan geçmekte olan kervandan haraç (baç) ister. Ancak kervanbaşı : "-Hey, bana bak, biz haraç vermek âdetinde değiliz". diye bu olayı tenkit ve:

Ordudan kalkıp da konmasam hana,
Şayet gözüm alışık Körüçlü fettana.
Çekil yoldan Körüçlü kıyarım sana,
Hele yol bacın vermez geçerim.

şeklinde Körüçlü'yu tehdit ederse de, onun bu sözlere cevabı, "baç vermeden geçmek isterlerse, kılıçtan geçirilecekleri" şeklinde olur. Bunun üzerine kervan halkı : "-Bu inadından vazgeç, buna Körüçlü derler, onunla baş edemeyiz. Buradan geçen kervanlar, ona haraç vermek âdetindedirler. Geçenlerde Tokat Kervanı'nın da, içinde nice yiğitler varken bağ ödemediğini hepimiz biliyoruz..." (13, s : 29-30) diyerek kervancı başını uyarırlar. Sonunda Körüçlü'nun istediği onbin altın verilir ve can kaybı olmadan giderler (13, s : 31).

Hoca Behram nadide Horasan mallarını Arabistan'a götürürken haydutlar tarafından baskına uğrarlar. Neye uğradığını şaşırarak Hoca Behram onlara "kim olduklarını" sorunca iri yarı birisi:

"-Bana Sahra Şeytanı derler. Siz de başka kervanlar gibi haraç verecek misiniz, yoksak bu vahayı size mezar mı yapalım?" diye bağırır. Cesur bir adam olan Hoca Behram ise: "-Hadi ordan aç köpek, alnımızın teriyle kazandığımızı senin gibi bir rezil, vahşi, insan azmanı eşkiyaya kolay kolay vermeyiz" sözleriyle, bu tehdide kulak asmadığını anlatmak ister. Ancak silâhlı adamlar kervandakilerin hepsini - biri hariç- kılıçtan geçirirler (23, s : 5-6).

Haraç olayının ilk örneğini, Dede Korkut'ta buluyoruz : Kendisini alt edecek bir kişinin bulunamayacağına inanan Oğuz İli'nin Deli Dumrul'u bir kuru çayın üstüne köprü yaptırır; üzerinden geçenden otuz üç akçe, geçmeyenden kırk akçe alır (18, s : 118).

Aşık Garip'te de benzer konu ile karşılaşırız: Soygun. Ancak diğerlerinden farklı olarak olayın kendisi ile değil de, "olması muhtemel soyguna karşı bir tedbir" olarak gördüğümüz bu hikâyede Garip sevgilisi Şahsenem'in tüccar Ahmet ile "Şahvelet'le zorla nişanladığını, evlenmek üzere olduğunu" bildiren haberini alınca Halep Paşasından izin alır. Son gece sohbet ederlerken hem paşa, hem de Garip'e haber getiren tüccar ona: "-Bak Garip, oğlum; senin heybeler dulusu altının var..... Yollar ise pek emniyetli sayılmaz. Eğer ihtiyatlı ve dikkatli, tedbirli hareket etmezsen yol boylarında soyulup soğana çevrimekliğin işten bile sayılmaz" diye hasihatte bulunurlar. Ayrıca paşa, ona hediye olarak verdiği altınları, bir bel kemerine dizer. (14, s : 82-83)

Aslında haraç ve soygun, XVI. yy. da Osmanlı devletinin zayıflaması, uzak illere yetişemeyip idareyi oradaki temsilcilerine bırakmasıyla ilgilidir. Bilindiği gibi Anadolu'ya yapılan göçlerin sürekliliği, toprakların onları besleyememesine yol açmıştı. O sebeple Selçuklu çağından itibaren şehire göçün artması, şehirdeki işçi-çırak kadrosunun çoğunu, köyden gelenlerin teşkil etmesi, tabiydi. Özellikle XIII. yy. ın ortalarından itibaren Moğollar'ın Anadolu'nun iktisâdî düzenini bozmaları ve memleketi büyük bir karışıklığa itmelerinin, çeşitli isyanların, Osmanlı-İran, Osmanlı-Avusturya savaşlarının yanısıra, köyden göç eden gruplar şehirde iş bulamayınca ya Moğollar'la Anadolu halk arasındaki kavgalara karışmışlar, ya da harami, soyguncu hayatı yaşar olmuşlardır(24).

İşte bütün bunlar devleti, özellikle merkezden uzak yerlerdeki idareyi, ayanlıklar vasıtasıyla yürütmesine yol açmıştır. Ancak bu sistem, bir müddet sonra bazı problemleri de beraberinde getirmiştir.

Zira ayanlıklar, baştan devlete bağlı ve yasal yollardan seçilen bir kurum iken giderek bozulmuş; zorla ya da para gücü ile elde edilen birer mevki haline gelmiş; neredeyse "devlet içinde bir başka devlet" olmuşlardır. Bu tür idarî aksaklıklar neticede soygun, haraç v.b. yasadışı olayların artmasını sağlamıştır (25).

- Tenkitlerin bir kısmı davranışlarla ifade edilir. Yani bir davranış, tenkit unsuru olarak karşımıza çıkar: "Evlenecek genç kızın iyi bir ev hanımı vasıflarına sahip olması gerektiği"ni anlatan "davranış- tenkit"i, Sürmeli Bey Hikâyesi'nde buluyoruz: Sivaslı tüccar Behlül Ağa, Menemenci eşrafından Yakup Ağa'nın kızı Güllü Senem'i görünce, oğluna münasip bir eş olduğunu düşünür. Zira Senem misafir ağırlamayı çok iyi bilen, saygılı, iyi bir ev hanımıdır. Kızın bu özellikleri, Behlül Ağa'nın üzerinde iyi bir iz bırakır ve hemen o gece, kızı babasından ister (20, s : 3). Bugün bazı çevrelerde halâ geçerli olan bu görüş, Dede Korkut'ta "Ozan, evin dayağı odur ki kırdan, yabandan eve bir misafir gelse, kocası evde olmasa o, onu yedirir içirir, ağırlar azızler gönderir. O Âyişe, Fatıma soyundandır hanım. Onun bebekleri yetişsin. Ocağına bunun gibi kadın gelsin (18, s : 18) şeklinde geçmektedir.

Olaylardan çıkarılan sonuçları "hikâyede bulunan bir konunun veya olayın tenkiti" şeklinde yorumlamak mümkündür. Bir başka ifadeyle olaydan çıkarılan ders, bir tenkit vazifesi görmektedir. Hikâyelerde bu tür, iki tenkide rastladık. Bunlardan biri "gençlerin terbiyesi" ile ilgilidir: Arzu ile Kamber'in, Karakız'la Karacaoğlan'ın, Kerem ile Ash'ın ebeveynlerinin onların sevgilerini düşünmeksizin, kendilerince doğru kabul ettikleri yönde karar verdiklerinden dolayı kavuşmadan ölmeleri, "gençlerle ilgili kararlarda, onların düşüncelerine değer vermenin, onları dinlemenin önemi" ni vurgular gibidir. Bu gruptaki diğer tenkit ise "herkese güvenilmeyeceği, tanımadık kimselerle kurulan arkadaşlıklarda dikkatli olunmak gerektiği" üzerinedir. Nitekim Resül (Âşık Garip), babası Hoca Ahmet ölünce etrafını saran dalkavuklara inanır; büyük bir serveti (annesi ve kız kardeşininki de dahil olmak üzere) har vurup harman savurur ve kısa zamanda beş parasız kalır (14, s : 5-8).

TENKİTLERİN KİMLER TARAFINDAN YAPILDIĞI :

Şimdiye kadar verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere evlenme ile ilgili konularda anne-babaların, yakın aile büyüklerinin (Arzu'nun teyzesi), hatta kahramanların yanlarında kaldıkları yaşlı

kadınların (Karacaoğlan'daki nine) söz sahibi oldukları görülür. Türkler'in aileye ve aile büyüklerine verdiği bu önemin sebebi, eski boy teşkilâtına ve kurban esasına geri giden dinî anlayışın izleridir(26).

Ailenin gerek kendi fertleriyle, gerekse başkalarıyla olan münasebetleriyle ilgili tenkitlerde olsun genellikle anne ve baba, bazan da her ikisi birlikte bu görevi yüklenmiş olarak karşımıza çıkarlar: Annesinin Karacaoğlan'a (10, s : 7), babasıyla annesinin Kerem'e (7, s: 37-38) "bir oğulun yaşlılıklarında sevgili peşinden koşmaları değil, ailelerinin yanında kalmaları gerektiği" ifade etmeleri gibi. Bu, bazan da eşlerden biri tarafından yerine getirilir: Nitekim Karacaoğlan'ın, karısı Mestnaz'la başbaşa oturduğunu gören Ahmet Paşa "bu davranışın kendisine ihanet sayılacağı" (10, s : 23) nı belirtir.

Kahramanların sosyal hayattaki davranışlarını düzenleyen kuralları tenkidî bir şekilde ortaya koyan kişilere gelince... Bu, bazan kahramanın kendisidir: Kendisine cilve ile sokulan Ahmet Paşa'nın karısı Mestnaz'a "iyilik gördüğü yere kötü gözle bakmayacağı" nı (10, s:16) söyleyen Karacaoğlan ile arkadaşı Ayvaz'ın salıverilmesi için "-bir arkadaşımız için bir değil, bin at feda olsun, hemen atımı al götür; Kenan'la çiçekleri al gel" (13, s : 24) diyen Köroğlu gibi.... Bazan "verilen sözden dönülmemesi gerektiği"ni savunan padişah veya yöneticilerdir: Meselâ Zühre'nin babası kızını - daha o doğmadan dervişin tenbihiyle verdiği ahddan dolayı - Tahir'e vereceğini (5, s : 10) söyler. Temkit eden bir başka grup da, ihanete uğrayanlardır: Nitekim Sürmeli" kendisini unuttuğunu" duyduğu sözlüsü Senem'e:

Gayrı kötülerle durup eyleşmem,

Vefasızlar ile asla konuşmam,

Küstüm sana artık daha barışmam,

Dola boynuma kolunu kız yaş ile (20, s : 11) diyerek, bu konudaki düşüncesini belirtir.

Haraç ve soygun konusu ile ilgili tenkitlerin ekseriyeti "kendilerinden haraç istenen kişiler" tarafından ifade edilir: Diğer kervanlar gibi kendilerinden de haraç vermelerini isteyen eşkiyaya "-Hadi ordan aç köpek, alnımızın teriyle kazandığımızı senin gibi bir eşkiyaya kolay kolay vermeyiz (23, s : 6) diyen Hoca Behram kervan sahibidir. Çamlıbel'de her geçenden yol bacını alan Köroğlu'ya "-Hey, bana bak, biz haraç vermek âdetinde değiliz" (13, s : 30) diyen bezirgânı

ise, kervancıbaşı olarak görüyoruz. Bir kısmı da kahramanı bu konuda uyaran tüccarlardır:- Meselâ memleketine dönmek üzere yola çıkmaya hazırlanan Âşık Garib'e "yanındaki kıymetli eşyaları çaldırmaması için çok dikkatli olması gerektiğini, zira yolların pek emniyetli olmadığını" (14, s : 82) tenbih eden kişi, sevgilisi Senem'den haber getiren tüccardır.

TENKİTLERİN NE ZAMAN YAPILDIĞI:

Aşağıda da görüleceği gibi Türk Halk Hikâyeleri'nde tenkitler, niteliğine ve çeşidine göre değişik zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi de, tenkitlerin sosyal hayattaki yerinden ve öneminden ileri gelmektedir.

İncelemelerimize göre hikâyelerdeki tenkitleri "ilgili olaydan önce" ve "olay anında ortaya çıkanlar" olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Birinci gruptaki tenkitler onaylanmadığı için öğüt verilmesi; bir başka ifadeyle yol gösterilerek, muhtemel bir yanlışın önlenmesi gerektiğinde, bu tür durumlardan birinin meydana gelmesinden önce görülürler. Evlenme ve evlilik müessesesiyle ilgili olan tenkitler gibi... Nitekim Dadaloğlu'na, Karacaoğlan'a "ekonomik" bakımdan güçlü ailelerin kızlarını onlara vermeyecekleri; kılığını kıyafetini beğenmedikleri Köroğlu'na "bir kadının ona ancak ayak bağı olacağı" yolundaki tenkitler, hep evliliğin gerçekleşmesinden önce karşımıza çıkarlar. Bu, Türkler'in aileye verdiği değer yanında evliliğin insan hayatında bir dönüm noktası olmasıyla da ilgilidir.

İster fertlerin aile içi ve dışı ilişkilerini ve sosyal davranış kurallarını, ister sosyal ve siyasî aksaklıklarını konu edinen tenkitler olsun, hepsi de olay anında ortaya çıkarlar: Ahmet Paşa Karacaoğlan'a karısı ile başbaşa oturduğunu gördüğü anda kızar ve idamını ister. (10, s: 24). Kervan sahipleri veya bezirgânlar eşkiyaların haraç istemeleri üzerine bu konuya ilişkin düşüncelerini belirtirler (13, s: 30).

Kısacası hikâyedeki tenkitlerin hepsi de, gerektiği yerde ve zamanda görülürler.

TENKİTLERİN VERİLİŞ ŞEKLİ:

İncelediğimiz hikâyelerde tenkitlerin çeşitlerine göre, üç değişik şekilde ifade edildiğini tesbit ettik:

1. Bir hüküm,
2. Uyarı ve şikâyet,
3. Tehdit ve meydan okuma şeklinde.

1. Birinci grupta topladığımız evlenme ve evlilik müessesesiyle ilgili tenkitler ekseriyette denenmiş ve sonucu görülmüş, yahut da yaşanmış bir olaydan elde edilen değerler, hükümler şeklinde olup, kesin bir yargı bildiriler: Güllüşah'ın, bir an evvel evlenmeyi düşünen sevgilisine cevabı "anasının babasının rızası olması gerektiği" (15, s:72) şeklinde olup, atasözü gibi kesin bir hüküm bildirir. Zira geleneğe göre evlilikte son söz aile büyüklerininindir. Onların tecrübesi, bu beraberliğin yürüyüp yürümeyeceğini kestirmeye yetecek kadar fazladır.

2. İkinci ve üçüncü grupta topladığımız "fertlerin aile içi ve dışı ilişkileri" ile "sosyal davranış kuraları" ile ilgili tenkitler bir öğüt, bir şikâyet ve bir uyarı niteliğindedir. Yani tenkit sahibi, tenkit ettiği kişiye yol göstermektedir: Meselâ annesi, Zeynep'in kendisine yüz vermemesi üzerine köyünü terketmeye karar veren Karacaoğlan'a onu bırakmamasını, zira yaşlandığını, yalnız kalmak istemediğini (10, s : 7) söylerken, "yaşlıların bakıma ve ilgiye ihtiyaçları olduğunu belirtip bir yerde şikâyet ediyor ve onu "yaptığının yanlış olduğu" hususunda uyarıyor.

3. Tenkitlerin son grubunda ise, daha farklı bir durumla karşılaştık. Bu tür tenkitlerde söylenen sözler, tenkitin yöneltildiği kişiye meydan okuyan, onu tehdit eden tarzda ifade edilirler. Tıpkı kendilerinden haraç isteyen eşkiyalara: "-Hadi ordan aç köpek, alnımızın teriyle kazandığımızı senin gibi bir rezil, vahşi, insan azmanı eşkiyaya kolay kolay vermeyiz (23, s : 6) diyen hoca Behram ve :

Ordudan kalkıp da konmasam kana,

Şayet gözüm alışık Köroğlu fettana.

Çekil yoldan Köroğlu kıyarım sana,

Hele yolun bacın vermez geçerim (13, s : 30) şeklinde cevap veren bezirgân kervancıbaşının sözlerinde olduğu gibi...

TENKİTLERİN NİTELİKLERİ VE FONKSİYONLARI:

Tenkitlerin çeşitliliği, onların farklı niteliklerle ortaya çıkmasını da sağlamıştır:

Hikâyelerdeki tenkitlerin ilk bölümünde "aile" denilen kurumun kurulması (yani evlilik), evlilikte anne babanın fonksiyonu

ve evlenecek olan gençleri işleyen bu tenkitler, bahsi geçen konularda doğacak yanlışları önleyen bir çeşit norm vazifesi görürler.

Ailenin kendi fertleriyle ve toplumun çeşitli kesimleriyle olan münasebetlerinde aile büyüklerinin olduğu kadar, toplumun değer yargıları da söz konusudur. Daha çok ferdi ahlâk üzerinde durulan bu bölümdeki tenkitler, cemiyete ve aileye olan saygıyı da ifade eder: Gerek aile fertlerinin birbirine, evlâdın ana-babaya nasıl davranması gerektiği; gerek diğer fertlerde olan münasebetlerde dikkat edilecek hususlar olsun hepsi de aile kurumunun bütünlüğünü koruyucu, mutlu bir şekilde devamını sağlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır: Yedi yıllık ayrılıktan sonra hayli değişmiş olarak memleketine dönen Beyböyrek'i evine almakta tereddüt eden annesinin kızına: "Git kız, git. Kimimiz var da misafir alalım? (2, IV. bölüm, s : 28) şeklindeki sözlerinde olduğu gibi...

Sosyal davranış kurallarıyla ilgili tenkitler kişinin çevresi tarafından sevilmesini sağlayan, onun sosyal ilişkilerini düzenleyen, kısacası huzurunu temin eden kurallar şeklindedir. "Arkadaşlığın kutsal olduğu"; "kimseyi küçük görmemek gerektiği" gibi düşünceler hep, insanların mutluluğunu temin eden faktörlerden sadece birkaçıdır.

Son gruba dahil ettiğimiz ve tarihimizin bir dönemindeki siyasî ve ekonomik gelişmelerin tabii bir sonucu olan "haraç ve soygun" üzerindeki tenkidî tavır ve sözler, toplumun o konudaki görüşlerini aksettirmekte; halkın idarî aksaklıkların sonuçları karşısındaki tutumunu göstermektedir. Hoca Behram'ın ve diğer bezirgânın eşkiyalara verdiği cevap halkın bu konudaki sıkıntısını, uzun yola çıkmaktan duydukları korkuyu çok iyi dile getirmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, incelediğimiz onyedî hikâyede tesbit edilen tenkitlerin ekseriyetini "evlenme ve evlilik müessesesiyle ilgili olanlar" teşkil etmektedir. Bu da eski Türklerdeki boy teşkilâtının devlet idaresindeki yeri ve öneminden ileri gelmektedir.

Halk hikâyelerimizdeki sosyal tenkitler, o toplumdaki fertlerin sosyal ve ailevi ilişkilerini düzenler mahiyettedir. Bir başka ifadeyle tenkit edilen yönde insana yol gösteren bu hususlar, o toplumda bir çeşit kanun (norm) vazifesini de görürler.

Tenkitlerin insana doğru yolu göstermek, dolayısıyla yanlış yapmalarını da engellemek gibi fonksiyonları da vardır. Bu sebeple

"öğüt" ve "uyarı" nitelikli tenkitler (1. 2. ve 3. gruptakiler) didaktik olarak da nitelendirilebilirler.

Hikâyelerdeki tenkitler genellikle sözle, bazan da davranışlarla ifade edilmektedir. Sözle yapılan tenkitler hem aksaklığı ortaya koymakta, hem de yapılması veya olması gerekeni, yani doğruyu göstermektedir. Başka bir ifadeyle didaktik ve aktif bir özelliğe sahiptir. Davranış yoluyla yapılan tenkitlerde bu vasfı göremiyoruz.

Bir başka husus da, tenkit edilen yönlerin bir kısmının gerçekten olmuş veya tarihle belli bir adla anılan konu veya olayları olmasıdır. Bu, hikâyelerdeki tenkitlerin gerçek hayata bağlı olduklarını göstermesi bakımından da önemlidir.

Şunu da işaret etmek gerekir: Tenkitlerin ve şikâyetlerin tamamında "örf ve âdetlerin, gelenek ve göreneklerin muhafaza edilmesi" temel fikri hakimdir. Bunlardan -ister ferdi, isterse toplumla ilgili olsun - en ufak bir sapma veya bozulma, derhal şikâyet ve tenkide dönüşebilmektedir. Şikâyet ve tenkidin şekli değişmekte ancak, sebeplerde bir değişme olmamaktadır. Kısacası tenkitlerin tamamı toplumun değer yargılarını ve bunların korumak için gösterdiği çabayı ortaya koymaktadır.

Sözümüzü bitirmeden önce belirtelim ki bu inceleme onyedinci hikâye üzerinde yapılmıştır. Hikâyelerin sayısı ve türü arttığı takdirde tenkit gruplarının sayısının ve sıralamasının değişeceği muhakkaktır. Bu çalışmamız, halk hikâyelerindeki tenkit unsurunun incelenmesinde sadece bir başlangıçtır.

NOTLAR :

- 1- BORATAV, Pertev Naili, "Folklor ve Edebiyat", Adam Yayıncılık ve matbaacılık, İst. 1982, s: 236-240.
- 2- KÖSE, Nerin "Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikâyeleri", İzmir, 1989, IV. Bölüm, s:28 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- 3- BORATAV, Pertev Naili, a.g.e., s:
- 4- BORATAV, Pertev Naili, "Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği", Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946, s. 41
- 5- TÜRKMEN, Fikret, "Tahir ile Zühre" Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 477, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983, s:170.
- 6- BORATAV, P. Naili, "Halk Hikâyeleri...", s : 72
- 7- YİĞİTLER, H. Zekâî "Kerem ile Aslı", Öğün Yayınları, Ankara
- 8- GÜNEY, Rezzan "Şah İsmail", Yeditepe Yayınları, Yeni Matbaa, İst. 1960
- 9- GÖRGEN, Fevzi "Dadaloğlu ile Türkmen Güzeli" Doyuran Matbaası, İst. 1982
- 10- URAZ, Murat "Karacaoğlan ile Karakız Hikâyesi" Yaylacık Matbaası İst. 1970
- 11- GÖKALP, Ziya "Türk Medeniyeti Tarihi" Türk Kültür Yayını, Toker Basımevi, İst. 1974 Cilt : 2, s : 295
- 12- TÜRKMEN, Fikret "Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma", Atatürk Üniversitesi Yayını, Baylan Matbaası, Ank. 1974, s : 254
- 13- YILMAZ, Semih "Köroğlu Hikâyesi" Doyuran Matbaası, İstanbul 1975
- 14- KOROK, Daniş Remzi "Âşık Garip", Yelken Matbaası, İstanbul
- 15- ŞİRVAN, S. "Âşık İhsânı ile Güllüşah" Yaylacık Matbaası, İst. 1969
- 16- KORGUNAL, Muharrem Zeki, "Seyfi'l-mülûk Hikâyesi" Bozkutr Matbaası, İstanbul 1938
- 17- URAZ, Murat "Âşık Sümmanî ile Gülperi Hikâyesi" Yaylacık Matbaası, İstanbul 1969
- 18- ERGİN, Muharrem "Dede Korkut Kitabı", Boğaziçi Basım ve Yayınevi, İstanbul 1986

- 19- MAKAS, Zeynelabidin "Tufanganlı Abbas ve Gülgez Peri Hikâyesi üzerinde Bir Araştırma" Erzurum 1982, Basılmamış Doktora Çalışması.
- 20- GÖRGEN, Fevzi "Sürmeli Bey ve Dilber Senem" Dizerkonca Matbaası, İst. 1970
- 21- KORGUNAL, Muharrem Zeki "Asuman ile Zeycan" Ercan Mat. İst. 1963
- 22- GÖRGEN, Fevzi "Tahir ile Zühre" Doyuran Matbaası, İstanbul 1976
- 23- GÖRGEN, Fevzi "Arzu ile Kamber" Erdini Basım ve Yayınevi, İstanbul
- 24- AKDAĞ, Mustafa "Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1975, s : 97-101
- 25- ÖZKAYA, Yücel "XVIII. yy. ını ilk yarısında yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirışleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu, Ankara 1978, s : 667- 714
- 26- KÖPRÜLÜ, Fuat, "Edebiyat Araştırmaları", Ötüken Neşriyat, Çevik Matbaası, İstanbul, 1989 s : 58-60-72